

Zbigniew Woźniak

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-1035-1707

z.wozniak@wpa.uz.zgora.pl

Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji

Słowa kluczowe: zażalenie poziome (horyzontalne), zażalenie na postanowienie sądu drugiej instancji, dewolucyjność, zaskarżalność, instancyjność

Streszczenie. W chwili wejścia w życie Kodeksu postępowania cywilnego ustawodawca nie przewidywał możliwości zaskarżenia zażaleniem postanowienia sądu drugiej instancji. Pierwsze zmiany w tym zakresie nastąpiły w 1996 r. w związku z wprowadzeniem trzeciej instancji – kasacji rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy. Kolejne zmiany związane były z zapewnieniem stronie prawa do rozpoznania sprawy w postępowaniu instancyjnym i dotyczyły zaskarżenia orzeczeń sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu w sprawie, w której sąd drugiej instancji orzekał po raz pierwszy.

W opracowaniu omówiono pojęcie zaskarżalności oraz instancyjności w kontekście orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Przedstawiono ewolucję zmian w zakresie zaskarżenia zażaleniem postanowienia sądu drugiej instancji oraz przyczyny tych zmian. Dokonano krytycznej analizy aktualnego stanu prawnego, który obowiązuje w Kodeksie postępowania cywilnego, poczynawszy od 7 listopada 2019 r. Ostatnia część poświęcona została propozycją *de lege ferenda*.

Complaint to a different composition of the court of second instance

Key words: A horizontal complaint (horizontal), a complaint against a decision of a court of second instance, devolution, challenge, instances

Summary. At the time of the entry into force of the Code of Civil Procedure, the legislator did not provide for the possibility of appealing against the decision of the court of second instance with a complaint. The first changes in this respect took place in 1996 in connection with the introduction of the third instance – a cassation appeal heard by the Supreme Court. Subsequent changes were related to the right to the party to be heard in the instance proceedings and concerned the appeal against the judgments of the second-instance court to a different composition of the court in the case in which the second-instance court ruled for the first time.

The study discusses the concept of challenge and judicial remedies in the context of the jurisprudence of the Constitutional Tribunal. The paper presents the evolution of changes in the scope of appealing against the decision of the second instance court and the reasons for these changes. A critical analysis of the current legal status, which is in force in the Code of Civil Procedure as of November 7, 2019, was performed. The last part was devoted to the *de lege ferenda* proposal.

1. Zagadnienia ogólne

Zażalenie jest jednym z dwóch zwyczajnych środków zaskarżenia przewidzianych przepisami Kodeksu postępowania cywilnego. Model tego środka zaskarżenia został ukształtowany podczas prac kodyfikacyjnych w XX-leciu międzywojennym i przyjęty w art. 419 i n. Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r.¹ Przyjęte wówczas rozwiązanie zostało następnie recypowane do przepisu art. 394 k.p.c. i w założeniu teoretycznym, mimo licznych zmian, nadal funkcjonuje w Kodeksie postępowania cywilnego.

Pierwotnym założeniem kodyfikatorów było wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego, oprócz apelacji, jeszcze jednego środka zaskarżenia, który będzie przysługiwał od orzeczeń nierozstrzygających istoty sprawy, a które mają znaczenie dla toku postępowania oraz prawa stron do sądu (np. zawieszenie postępowania, odmowa zwolnienia od kosztów postępowania, odrzucenie pozwu). Waga, znaczenie i skutki dla stron i toku postępowania określonego katalogu orzeczeń nierozstrzygających istoty sprawy wymagało poddania ich samodzielnej kontroli, w oderwaniu od kontroli apelacyjnej orzeczeń kończących postępowanie i rozstrzygających istotę sprawy odformalizowanym środkiem zaskarżenia.

Pierwotnie, zarówno w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r., jak i Kodeksie postępowania cywilnego z 1964 r., zażalenie przysługiwało wyłącznie od orzeczeń sądu pierwszej instancji. Cechą zażalenia była względna dewolutywność. Zażalenie rozpoznawał sąd drugiej instancji, przy czym sąd pierwszej instancji mógł dokonać autokontroli zaskarżonego orzeczenia, uchylając je w przypadku nieważności postępowania lub oczywistej zasadności zażalenia. Zmiany dokonane w dniu 7 listopada 2019 r.² polegające na wprowadzeniu zażalenia poziomego na postanowienia sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} k.p.c.) wypaczyły zasadę dewolutywności jako immanentnej cechy zaskarżalności, czyniąc zażalenie instytucją o niejednolitym kształcie³.

Dla kompletności opisu cech zażalenia dodać należy, że zażalenie jest względnie suspensywnym środkiem zaskarżenia – wniesienie zażalenia nie wstrzymuje wyko-

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 – dalej d.k.p.c.).

² Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469).

³ Szerzej W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1 s. 18; T. Zembrzowski, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 388.

nania zaskarżonego orzeczenia, niemniej sąd może wstrzymać wykonanie zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia (przepis art. 396 k.p.c.)⁴.

Zażalenie jest odformalizowanym środkiem zaskarżenia. W porównaniu z apelacją, a tym bardziej ze skargą kasacyjną Kodeks postępowania cywilnego nie przewiduje żadnych szczególnych wymagań dotyczących jego treści. Poza wymogami dotyczącymi pisma procesowego (art. 126 k.p.c.) zażalenie powinno zawierać wskazanie zaskarżonego postanowienia i wniosek o jego zmianę lub uchylenie, jak również zwięzłe uzasadnienie zażalenia ze wskazaniem w miarę potrzeby nowych faktów i dowodów – art. 394§4 k.p.c.

Szczegółowa regulacja warunków formalnych zażalenia w przepisie art. 394 § 4 wyklucza możliwość stawiania zażaleniu dodatkowych wymagań przewidzianych dla apelacji (art. 368 k.p.c.). Powyższego poglądu nie zmienia odesłanie zawarte w przepisie art. 397 § 3 k.p.c. Ten przepis odsyła jedynie do stosowania do postępowania zażaleniowego odpowiednio przepisów o apelacji, a zatem samego przebiegu postępowania, nie zaś wymogów formalnych zażalenia. Sanowanie braków formalnych zażalenia odbywa się w trybie art. 373 k.p.c., a sankcją wadliwości zażalenia jest jego odrzucenie. Pojawiające się w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵ poglądy o konieczności stosowania do sanowania braków formalnych zażalenia przepisu art. 130 k.p.c. nie zasługują na aprobatę, albowiem skutkiem zastosowania przepisu art. 130 k.p.c. jest zwrot pisma procesowego (zażalenia). Wadliwe środki zaskarżenia podlegają odrzuceniu (art. 373 k.p.c.), nie zaś zwrotowi. Powyższa uwaga jest o tyle istotna, że w przypadku sankcji odrzucenia uprzednie doręczenie jego odpisu przeciwnikowi nie stoi na przeszkodzie odrzuceniu zażalenia, mimo że zażalenie było dotknięte wadami skutkującymi jego odrzuceniem. Inaczej jest w przypadku sankcji zwrotu pisma procesowego. Tę sankcję można zastosować jedynie przed doręczeniem pisma przeciwnikowi. Po doręczeniu pisma, mimo istnienia braków formalnych pisma, niedopuszczalny jest jego zwrot. W takim przypadku braki, które uniemożliwiają nadanie sprawie biegu, mogą co najwyżej stanowić podstawę zawieszenia postępowania (art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.). Takie rozwiązanie procesowe nie może być zastosowane do środków zaskarżenia. Skutkiem wadliwości środka zaskarżenia w zakresie terminu do jego wniesienia, braków formalnych, fiskalnych czy też jego dopuszczalności jest jego odrzucenie, nie zaś zwrot czy też zawieszenie postępowania.

⁴ M. Romańska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych, dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym, przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, komentarz do art. 396 k.p.c.

⁵ Uchwała SN z dnia 27 listopada 2020 r., III CZP 12/20.

Otwartą kwestią jest stosowanie sankcji odrzucenia żalenia *a limine*: w przypadku gdy zażalenie nie zawiera jakichkolwiek warunków jego wniesienie stanowi nadużycie prawa procesowego⁶.

2. Ewolucja zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji zażaleniem

Historycznie rzecz ujmując, twórcy Kodeksu postępowania cywilnego, uznając potrzebę istnienia dualistycznego modelu zaskarżania orzeczeń, wprowadzając, obok apelacji, zażalenie jako środek zaskarżenia od orzeczeń, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy, przyjęli, że zażalenie będzie przysługiwać wyłącznie od orzeczeń sądu pierwszej instancji, a sądem właściwym do jego rozpoznania będzie sąd drugiej instancji.

Taki model został przyjęty w art. 391 d.k.p.c., a następnie w przepisie art. 397 k.p.c. Pierwotnie ustawodawca nie przewidział jakiegokolwiek możliwości zaskarżenia zażaleniem orzeczenia sądu drugiej instancji. Niedopuszczalne było zaskarżenie zażaleniem orzeczenia sądu drugiej instancji zarówno do Sądu Najwyższego, jak i do innego składu sądu drugiej instancji.

Katalog orzeczeń sądu pierwszej instancji zaskarżanych zażaleniem do sądu drugiej instancji w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r. i 1964 r. był zbieżny i dotyczył orzeczeń kończących postępowanie, które nie było orzeczeniami co do istoty sprawy, orzeczeń wpływających na prawa strony do sądu (np. zwrot pozwu, odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub ustanowienia pełnomocnika, wyłączenie sędziego), orzeczeń wpływających na tok postępowania (np. zawieszenie postępowania i odmowa jego podjęcia, przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi), orzeczeń związanych ze stosowaniem środków przymusu (skazanie na grzywnę, nakazanie przymusowego sprowadzenia), orzeczeń wpływających na prawa procesowe strony (rygor natychmiastowej wykonalności, rektyfikacja orzeczeń) czy też orzeczeń dotyczących kosztów procesu.

Potrzeba wprowadzenia zaskarżalności orzeczeń kończących postępowanie jest oczywista. Zaskarżalność pozostałych orzeczeń wskazanych w art. 391 d.k.p.c. i art. 394 k.p.c. wynikała z konieczności zapewnienia stronie możliwości poddania weryfikacji orzeczeń sądu wydawanych w toku postępowania, tak aby jeszcze przed wydaniem rozstrzygnięcia co do istoty sprawy zapewnić kontrolę prawidłowego toku postępowania.

⁶ Ł. Błaszczak, *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zwrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022, nr 1-2, s. 247-260.

Słuszne idee twórców Kodeksów z 1930 r. i 1964 r., które stały się podstawą przyjętego modelu zażalenia, dotknięte były jednak luką aksjologiczną polegającą na tym, iż nie przewidziano, że konieczność takiej samej potrzeby ochrony uczestników może zachodzić także na etapie postępowania przed sądem drugiej instancji w toku rozpoznawania rewizji, a następnie apelacji. Odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji wpływa na prawa strony. Taka sama sytuacja zachodzi w przypadku oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego, skazania na grzywnę, rozstrzygnięcia o kosztach procesu czy też wydania innego orzeczenia kończącego postępowania w sprawie (umorzenia postępowania apelacyjnego, odrzucenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia itd.).

Pierwsze zmiany przyjętego pierwotnie modelu zażalenia nastąpiły w dniu 1 lipca 1996 r. wraz z reformą środków skarżenia polegającą na wprowadzeniu apelacji w miejsce rewizji oraz kasacji w miejsce rewizji nadzwyczajnej⁷. W tym dniu do Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzono przepis art. 393¹⁸, który przewidywał możliwość wniesienia do Sądu Najwyższego zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające kasację. W dniu 1 lipca 2000 r.⁸ poszerzono zaś zakres normatywny przepisu art. 393¹⁸ k.p.c. przez dodanie możliwości wniesienia do Sądu Najwyższego zażalenia na postanowienie kończące postępowanie sądu drugiej instancji w sprawach kasacyjnych.

Te zmiany nie były jednak wyrazem dążenia ustawodawcy do poszerzenia kontroli orzeczeń sądu drugiej instancji z przyczyn, jakie legły u podstaw wprowadzenia art. 394 k.p.c., lecz były związane z wprowadzeniem kasacji jako kolejnego zwyczajnego środka zaskarżenia. W sprawach kasacyjnych Sąd Najwyższy uzyskał kompetencję do kontroli orzeczeń kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji, tak aby zapewnić stronom możliwość skorzystania z kasacji. Mimo istnienia w Kodeksie przepisu art. 393¹⁸ nadal żadne z orzeczeń sądu drugiej instancji, które ograniczało prawa strony do sądu oraz którego przedmiot był na tyle istotny, by poddać je kontroli w toku postępowania pierwszoinstancyjnego (analogicznie jak postanowienia wymienione w przepisie art. 394 k.p.c.), nie zostało poddane kontroli przeprowadzanej w drodze rozpoznania środków zaskarżenia.

⁷ Ustawa z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej - Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r. Nr 43, poz. 198).

⁸ Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2000 r. Nr 48, poz. 554).

Przełom dla omawianego zagadnienia przyniósł wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 marca 2007 r. w sprawie SK 3/05⁹, w którym orzeczono, że art. 393¹⁸ § 2 k.p.c., w brzmieniu obowiązującym do czasu jego uchylecia (uchylenie nastąpiło przez wprowadzenie w miejsce kasacji skargi kasacyjnej), w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Z uzasadnienia ww. orzeczenia można odczytać ogólną myśl, że konstytucyjna zasada dwuinstancyjności (art. 176 ust. 1 Konstytucji) nakazuje poddanie kontroli środkami zaskarżenia orzeczenia sądu drugiej instancji wydanego w przedmiocie, w którym ten sąd orzekał po raz pierwszy. W tej konkretnej sprawie chodziło o orzeczenie o kosztach postępowania przed sądem drugiej instancji i Sądem Najwyższym. Trybunał Konstytucyjny przyjął, że orzeczenie w przedmiocie kosztów postępowania w zakresie, w którym jest pierwszym orzeczeniem w sprawie, podlega kontroli instancyjnej jako orzeczenie sądowe objęte dyspozycją art. 176 ust. 1 Konstytucji, w myśl której postępowanie sądowe „jest co najmniej dwuinstancyjne”. W tym orzeczeniu Trybunał wskazał także, że zapewnienie dwuinstancyjności wiąże się co do zasady z dewolucyjnością środka zaskarżenia, choć nie wykluczył, że w przypadku konieczności zapewniania dwuinstancyjności w odniesieniu do orzeczeń sądu drugiej instancji możliwe są również inne rozwiązania.

Po raz pierwszy zniesienie dewolucyjności zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji nastąpiło z dniem 20 lipca 2011 r.¹⁰ przez dodanie art. 394² k.p.c. i umożliwienie zaskarżenia zażaleniem do innego równorzędnego składu sądu drugiej instancji postanowienia tego sądu oddalające wnioski o wyłączenie sędziego oraz w przedmiocie stosowania środków przymusu (skazanie na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia). Niewątpliwie ww. zmiana była również konsekwencją wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.¹¹, w którym Trybunał uznał, że art. 394¹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wnioski o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz nie jest niezgodny z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

⁹ Wyrok TK z dnia 27 marca 2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007/3/32.

¹⁰ Ustawa z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 138, poz. 806).

¹¹ Wyrok TK z dnia 3 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK OTK-A 2010/5/46.

Co zaskakujące, mimo iż ta nowelizacja miała już miejsce po wydaniu przez Trybunał Konstytucyjny wyroku z dnia 27 marca 2007 r. w sprawie SK 3/05, zmiana nie objęła kosztów procesu, o których sąd drugiej instancji orzekał po raz pierwszy.

Kolejna zmiana przepisu art. 394² k.p.c. miała miejsce w dniu 3 maja 2012 r.¹², w ramach której przeredagowano przepis art. 394² § 1 k.p.c. i oprócz dotychczas istniejącej treści normatywnej dodano możliwość zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie zwrotu kosztów procesu¹³.

Mimo powyższych zmian ustawodawca w dalszym ciągu nie widział potrzeby kompleksowego uregulowania katalogu postanowień sądu drugiej instancji zaskarżalnych do innego składu tego sądu na wzór katalogu wskazanego w przepisie art. 394 § 1 k.p.c. Wydaje się, że skoro wskazane w przepisie art. 394 § 1 k.p.c. postanowienia według twórców Kodeksu były na tyle istotne dla stron postępowania i jego toku, to postanowienia wydane przez sąd drugiej instancji w tym samym przedmiocie także powinny być zaskarżalne co najmniej do innego składu sądu drugiej instancji.

Prawdziwość ww. tezy potwierdza geneza kolejnej zmiany przepisu art. 394² k.p.c. dokonana w dniu 18 kwietnia 2014 r.¹⁴ Powyższa zmiana do katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji dodała postanowienie w przedmiocie zwrotu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, co było następstwem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2013 r.¹⁵, w którym Trybunał stwierdził, że przepis art. 394² § 1 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji w sprawie przyznania kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej z urzędu, polegającej na sporządzeniu opinii o braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Kolejna zmiana przepisu art. 394² k.p.c. dotyczy już aktualnego stanu prawnego i została dokonana w dniu 7 listopada 2019 r.¹⁶ Zmiana Kodeksu postępowania cywilnego, o której mowa, znacznie ograniczyła dewolutywność zażalenia na orzeczenie sądu pierwszej instancji przez wprowadzenie tzw. zażalenia poziomego na postanowienia sądu pierwszej instancji do innego składu tego sądu (zmiana przepisu

¹² Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381).

¹³ P. Grzegorzczuk, *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w świetle ustawy nowelizującej z 16 września 2011 r. – ogólna charakterystyka zmian*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4, s. 14.

¹⁴ Ustawa z dnia 7 lutego 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 435).

¹⁵ Wyrok TK z dnia 22 października 2013 r. w sprawie SK 14/13, OTK-A 2013/7/100.

¹⁶ Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469).

art. 394 § 1 k.p.c. i dodanie art. 394^{1a} k.p.c.) oraz poszerzyła katalog zaskarżalnych zażaleń horyzontalnym orzeczeń sądu drugiej instancji (zmiana art. 394² § 1 k.p.c.). Mimo tak istotnych zmian w zakresie dewolutywności zażalenia pozostało ono jednorodnym środkiem zaskarżenia, a przeniesienie kompetencji do jego rozpoznania nie stworzyło nowego rodzaju środka zaskarżenia¹⁷.

Analiza zmiany dokonanej w dniu 7 listopada 2019 r. zostanie omówiona w dalszej części niniejszego opracowania. Jednak przed jej przedstawieniem koniecznym będzie wyjaśnienie kwestii zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji i instancyjności ich rozpoznania w kontekście konstytucyjnego modelu dwuinstancyjnego postępowania sądowego (art. 176 ust. 1 Konstytucji).

3. Dewolutywność i zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji

W powołanym już wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 marca 2007 r. (SK 3/05), w którym stwierdzono niekonstytucyjność przepisu art. 398¹⁹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewidywał możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji o kosztach postępowania, a który zapoczątkował zmiany w modelu zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji, Trybunał wywiódł swój pogląd o niekonstytucyjności ocenianego rozwiązania z konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania. W uzasadnieniu ww. orzeczenia Trybunał nie przedstawił jednak jednoznacznych wskazówek, czy w świetle przepisu art. 176 ust. 1 Konstytucji dwuinstancyjność postępowania zawsze wiąże się z dewolutywnością środków zaskarżenia, czy też ustawodawca, dążąc do zachowania zaskarżalności orzeczeń, może wprowadzić inne rozwiązania, powierzając rozpoznanie zażalenia temu samemu sądowi w innym składzie¹⁸.

Omawiany problem, w kontekście tematu niniejszego opracowania, jest o tyle istotny, że zachowanie dewolutywności, przy ewolucyjnym poszerzaniu katalogu zaskarżalnych orzeczeń sądu drugiej instancji, oznaczałoby powierzenie ich rozpoznania Sądowi Najwyższemu, który ustrojowo został powołany do realizacji innych funkcji niż rozpoznawanie środków zaskarżenia od incydentalnych orzeczeń sądów drugiej instancji, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy.

¹⁷ P. Ryłski, *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3, s. 5-18.

¹⁸ Na temat dewolutywności jako cechy środków zaskarżenia wynikającej z zasady instancyjności szerzej T. Zembrzowski, *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019, nr 11-12, s. 250; M. Michalska-Marciniak, *Czy zażalenie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1, s. 92.

Odpowiedź na pytanie, jak należy rozumieć instancyjność i zaskarżalność przyniósł wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.¹⁹, który dotyczył konstytucyjnej oceny dopuszczalności zaskarżalności orzeczenia sądu drugiej instancji oddalającego wnioski o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Analizując tę kwestię, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że istota problemu konstytucyjnego sprowadza się do oceny, czy „istniejący system kontroli (zaskarżalności) postanowień w kwestii wyłączenia sędziego odpowiada – co do zasady – konstytucyjnym standardom, nie zaś to, jaki konkretnie podmiot będzie kontrolował postanowienie odmawiające wyłączenia sędziego”. Posługując się przykładem możliwości zaskarżalności postanowienia Sądu Najwyższego o oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego tego Sądu, Trybunał wskazał, iż „dwiinstancyjność” postępowania sama w sobie nie oznacza pełnej dewolutywności środków zaskarżenia. Ta dewolutywności z istoty nie może być osiągnięta, jeśli dopuścimy możliwość zaskarżalności orzeczeń incydentalnych wydawanych przez Sąd Najwyższy, ponieważ nie ma sądu wyższej instancji nad Sądem Najwyższym.

Trybunał wskazał, iż w przypadku instancyjności postępowania nie chodzi o problem dewolutywności, lecz zaskarżalności. „Nie chodzi o to, że koniecznie ma tu orzekać sąd wyższej instancji w sensie ustrojowym (Sąd Najwyższy), lecz o to, że rozstrzygnięcie sądu wydane po raz pierwszy w danej sprawie podlega weryfikacji. Taką sytuację zazwyczaj zapewnia instancyjność rozpatrywania zażalenia przez sąd – co do zasady – stojący w hierarchii sądów wyżej (dewolutywność); wyjątkowo jednak weryfikacja może być przeprowadzona również przez sąd tego samego szczebla organizacyjnego, ale w innym składzie osobowym”. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że „rozdzielenie między instancyjnością i zaskarżalnością, a także ocena, czy w danym wypadku procedura powinna być ukształtowana w sposób umożliwiający aż kontrolę instancyjną (rozpatrzenie – weryfikację przez sąd wyższej instancji), czy tylko jako procedura umożliwiająca weryfikację decyzji (orzeczenia) przez inny podmiot niż ten, który decydował po raz pierwszy, zależy m.in. od tego, czy kontrola (weryfikacja) dotyczy rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej, czy rozstrzygnięcia w sprawie²⁰. Wyższego poziomu gwarancji (a więc instancyjności połączonej z dewolutywnością) wymaga orzekanie w sprawie i w tym zakresie Konstytucja wymaga dwuinstancyjnego postępowania. Także postanowienia kończące postępowanie podlegają zażaleniu instancyjnemu. Natomiast kwestie wpałkowe, incydentalne, tworzą bardzo zróżnicowany zbiór z punktu widzenia ich prawnego reżimu. Czasem wystarczającą kontrolę decyzji w tych sprawach zapew-

¹⁹ Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

²⁰ Podobnie A. Jakubecki, *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010, s. 103.

nia kontrola instancyjna ostatecznego orzeczenia w sprawie, czasem ustawodawca zwykły przyznaje możliwość weryfikacji rozstrzygnięcia kwestii wpadkowej w ramach zażalenia (rozpatrywanego przez sąd wyższej instancji), czasem taką możliwość weryfikacji w ogóle się wyklucza. W sytuacji, gdy kwestia wpadkowa pojawia się po raz pierwszy przed sądem drugiej instancji, powstaje problem weryfikacji takiej decyzji, zwłaszcza że ewentualną wyższą instancją byłby Sąd Najwyższy. Z przyczyn pragmatycznych obciążenie Sądu Najwyższego koniecznością weryfikacji decyzji wpadkowych, incydentalnych, zorientowanych sytuacyjnie i różnej wagi, nie jest pożądane”. Przechodząc zaś bezpośrednio do oceny konstytucyjności zaskarżonego rozwiązania, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że procedura sądowa powinna zapewniać stronie przynajmniej minimalny udział w postępowaniu służącym weryfikacji rzeczywistej bezstronności sądu. W rezultacie orzekł, że art. 394¹ § 2 k.p.c. zakresie, w jakim nie przewidywał możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz nie jest niezgodny z art. 176 ust. 1 Konstytucji²¹.

Z treści cytowanego orzeczenia wypływa myśl, że dewolutywność środka zaskarżenia od orzeczeń sądu drugiej instancji powinna odnosić się do orzeczeń co do istoty sprawy oraz orzeczeń kończących postępowanie w sprawie. Również przez pryzmat tej konkluzji w dalszej części opracowania zostanie oceniona konstytucyjność aktualnego stanu prawnego.

4. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji – stan aktualny

Nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. gruntownie przemodelowano środki zaskarżenia od orzeczeń sądu drugiej instancji niebędących orzeczeniami co do istoty sprawy.

Dewolutywność zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji (zażalenie do Sądu Najwyższego) pozostała wyłącznie w zakresie odrzucenia skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz z uchylecia wyroku i przekazania spraw do ponownego rozpoznania (art. 394¹ k.p.c.). Poprzednio do Sądu Najwyższego przysługiwało także zażalenie na postanowienia kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych (odrzucenie apelacji, odrzucenie wniosku o uzasadnienie), z wyjątkiem umorzenia postępowania i odrzucenia pozwu, które były i są zaskarżalne skargą kasacyjną (art. 398¹ k.p.c.).

²¹ Szerzej na temat kontroli instancyjnej i dewolutywności M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 334; *eadem*, *Definicja pojęcia „instancja”*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 497.

Mimo iż nie jest to przedmiotem opracowania, należałoby się zastanowić, czy zasadnym jest, aby na postanowienie o umorzeniu postępowania przed sądem drugiej instancji przysługiwała skarga kasacyjna, która w systemie środków zaskarżenia jest środkiem najbardziej sformalizowanym. To samo dotyczy postępowania w przedmiocie skargi kasacyjnej. W przypadku postanowienia o umorzeniu postępowania w sprawach kasacyjnych wystarczającym byłoby, aby ustawodawca przewidział możliwość jego zaskarżenia zażaleniem do Sądu Najwyższego. Kierując się wytycznymi wskazanymi w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.²², każde orzeczenie kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji, z wyjątkiem postanowień będących wynikiem rozpoznania zażalenia, powinno być zaskarżane zażaleniem do sądu wyższej instancji, co w przypadku ograniczonego zakresu przedmiotowego spraw, w których przysługuje skarga kasacyjna, oznaczałoby, że każde orzeczenie kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych powinno być zaskarżane zażaleniem do Sądu Najwyższego.

Zmiany w zakresie środków zaskarżenia wprowadzone w dniu 7 listopada 2019 r. w tym zakresie są wysoce niekonsekwentne i wadliwe. Obecnie postanowienie o odrzuceniu apelacji, które jest postanowieniem kończącym postępowanie, podlega zaskarżeniu do innego składu sądu drugiej instancji bez względu na to, czy dotyczy to sprawy kasacyjnej (art. 394² § 1 k.p.c.). Postanowienie o umorzeniu postępowania podlega zaskarżeniu skargą kasacyjną, jeśli dotyczy sprawy kasacyjnej (art. 398¹ k.p.c.). Inne postanowienia, mimo iż kończące postępowanie (np. postanowienie o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna, umorzenie postępowania w sprawie niekasacyjnej), nie podlegają zaskarżeniu.

Przechodząc do omówienia dokonanej w dniu 7 listopada 2019 r. zmiany w zakresie zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu, w art. 394² k.p.c. poszerzono katalog postanowień, pomijając jednak część tych, które były zaskarżalne w poprzednim stanie prawnym.

W porównaniu z treścią przepisu art. 394² k.p.c. sprzed nowelizacji z dnia 7 listopada 2019 r. katalog zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu poszerzono o postanowienie o odrzuceniu apelacji i postanowienie o odmowie ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub ich odwołanie.

Zmiana katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu nie wiąże się jednak z rozszerzeniem kontroli judykacyjnej nad tymi postanowieniami, lecz ograniczeniem kognicji Sądu Najwyższego co do zażaleń na postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji w sprawach kasacyjnych²³ oraz zmianą trybu wniesienia środków odwoławczych

²² SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

²³ Ta zmiana jest sprzeczna z Konstytucją – tak tezy uzasadnienia wyroku TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

od orzeczeń sądu pierwszej instancji i pozbawienie sądu pierwszej instancji kompetencji do formalnej kontroli prawidłowości wniesienia środka zaskarżenia (skreślenie art. 370 k.p.c.).

Zgodnie z obecnie obowiązującym przepisem art. 394² § 1 k.p.c., zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienie tego sądu o odrzuceniu apelacji. Z mocy art. 394² § 1¹ k.p.c. zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje także na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest:

- 1) odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie,
- 2) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego,
- 3) zwrot kosztów procesu, o ile nie wniesiono skargi kasacyjnej,
- 4) zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu,
- 5) skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę,
- 6) zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka,
- 7) odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia – z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

W dalszej części opracowania omówione zostaną dokonane zmiany w porównaniu z poprzednim stanem prawnym. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji, które były zaskarżalne do innego składu tego sądu jeszcze przed 7 listopada 2019 r., nie będzie stanowić przedmiotu rozważań.

4.1. Postanowienie o odrzuceniu apelacji

Przed zmianą przepisu art. 394² k.p.c. dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. postanowienie o odrzuceniu apelacji w sprawie, w której przysługiwała skarga kasacyjna, podlegało zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego (art. 394¹ § 2 k.p.c.). Co prawda w sprawach, w których skarga kasacyjna nie przysługiwała, przed nowelizacją ustawodawca nie dopuszczał możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji odrzucającego apelację, niemniej należy zauważyć, że najczęściej w praktyce takie postanowienie było wydawane na podstawie art. 370 k.p.c. przez sąd pierwszej instancji. Zaś postanowienie sądu pierwszej instancji o odrzuceniu apelacji podlegało zaskarżeniu do sądu drugiej instancji jako orzeczenie kończące postępowanie (art. 394 § 1 k.p.c.).

Konieczność wprowadzenia zażalenia na postanowienie o odrzuceniu apelacji do innego składu sądu drugiej instancji wiąże się z ograniczeniem kognicji Sądu Najwyższego w zakresie zażalenia na postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji w sprawach kasacyjnych (znowelizowany art. 394¹ § 2 k.p.c.) oraz pozbawieniem sądu pierwszej instancji kompetencji do wstępnej kontroli środków zaskarżenia (uchylenie art. 370 k.p.c.).

Zakres przedmiotowy art. 394² § 1 k.p.c. ogranicza się jednak wyłącznie do postanowień o odrzuceniu apelacji. Poza kontrolą judykacyjną pozostają inne postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie również w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna (z wyjątkiem postanowienia o umorzeniu postępowania, które jest zaskarżalne skargą kasacyjną – art. 398¹ § 1 k.p.c.). Dla przykładu można wskazać na postanowienie o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji. Warunkiem wniesienia skargi kasacyjnej jest uprzednie złożenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji. Skargę kasacyjną wnosi się bowiem w terminie dwóch miesięcy od dnia doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem (art. 398⁵ § 1 k.p.c.). Nie ma możliwości wniesienia skargi kasacyjnej bez uprzedniego sporządzenia uzasadnienia orzeczenia. Odrzucenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji kończy postępowania i uniemożliwia stronie skorzystanie z nadzwyczajnego środka zaskarżenia w postaci skargi kasacyjnej. Postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia nie podlega jednak kontroli, co jest rozwiązaniem wadliwym.

Zgodnie z przepisem art. 394² § 1 k.p.c. postanowienie o odrzuceniu apelacji bez względu na to, czy dotyczy sprawy, w której przysługuje skarga kasacyjna²⁴, podlega zażaleniu do innego składu sądu drugiej instancji. Przed nowelizacją w sprawach, w których przysługiwała skarga kasacyjna, postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu apelacji podlegało zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego (uchylony art. 394¹ § 2 k.p.c.)²⁵. W sprawie niekasacyjnej odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji nie podlegało zaskarżeniu.

Wszystkie postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie powinny podlegać zaskarżeniu, z wyjątkiem postanowień będących następstwem rozpoznania zażalenia. W zależności od tego, czy w sprawie przysługuje skarga kasacyjna, postanowienia kończące postępowanie powinny być zaskarżalne do Sądu Najwyższego, w przypadku gdy przysługuje w sprawie skarga kasacyjna, lub do innego składu tego samego sądu, gdy skarga kasacyjna w sprawie nie przysługuje.

4.2. Odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub jego odwołanie

Dodanie do katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji postanowienia o odmowie ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub jego odwołanie wiąże się ze zmianą zakresu kompetencji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym oraz związaną z tą zmianą nowelizacją przepisu art. 117 § 6 k.p.c.

²⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2022, komentarz do art. 394² k.p.c.

²⁵ A. Laskowska-Hulisz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 394² k.p.c.

Obecnie rola sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym ogranicza się wyłącznie od przesłania akt sądowi drugiej instancji wraz z wniesionym środkiem zaskarżenia. Sąd pierwszej instancji nie przeprowadza kontroli środków zaskarżenia. Nie wydaje również żadnych orzeczeń, które mogą dotyczyć postępowania międzyinstancyjnego, poza postanowieniami dotyczącymi wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia. Sąd pierwszej instancji nie rozpoznaje wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy też ustanowienie pełnomocnika, które zostały złożone po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie²⁶.

Ograniczenie kognicji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym oznacza, że w przypadku złożenia przed sądem drugiej instancji wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu sąd drugiej instancji, nie uznając wniosku za uzasadniony, nie może przekazać wniosku do rozpoznania sądowi pierwszej instancji, celem zapewnienia zaskarżalności odmowie ustanowienia pełnomocnika, ponieważ sąd pierwszej instancji nie jest już władny do jego rozpoznania.

Te zmiany spowodowały konieczność nowelizacji przepisu art. 117 § 6 k.p.c. i dopuszczenia możliwości odmówienia przez sąd drugiej instancji ustanowienia pełnomocnika z urzędu. To z kolei wiąże się z koniecznością dopuszczenia zaskarżalności tego postanowienia.

4.3. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych oraz cofnięcie takiego zwolnienia

Nowelizacja przepisu art. 394² k.p.c. dokonana w dniu 7 listopada 2019 r. mimo zmian w zakresie kompetencji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym i dodaniu do katalogu postanowień zaskarżalnych odmowy ustanowienia pełnomocnika lub jego odwołanie nie przewidziała możliwości zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów lub cofnięcia takiego zwolnienia po wydaniu orzeczenia co do istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji. Przypomnieć należy, że obecnie, po zmianie kompetencji sądu pierwszej instancji, jego rola w postępowaniu międzyinstancyjnym ogranicza się wyłącznie od przekazania wraz ze środkiem zaskarżenia akt sądowi drugiej instancji. Sąd pierwszej instancji nie rozpoznaje wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych złożonego po wydaniu orzeczenia co do istoty sprawy ani też nie orzeka o cofnięciu zwolnienia. Orzeczenia w tym przedmiocie są wydawane przez sąd drugiej instancji²⁷.

Brak możliwości zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcia takiego zwolnienia ma wpływ na możliwości wniesienia środka zaskarżenia z uwagi na konieczność uiszczenia opłaty. Niewątpliwie instytucja zwolnienia od kosztów sądowych wypełnia konstytucyjną zasadę zapewnienia

²⁶ Uchwała SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CZP 14/20.

²⁷ *Ibidem*.

drogi do sądu. Z tego też względu postanowienia sądu pierwszej instancji o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych oraz jego cofnięcia zawsze były zaskarżalne. Obecnie te postanowienia są zaskarżalne do innego składu sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} § 1 pkt 1 k.p.c.).

Przed nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. kwestia zaskarżalności postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcia takiego zwolnienia, jeśli to postanowienie miało wpływ na możliwości wniesienia środka zaskarżenia, nie wzbudzała żadnych wątpliwości. W zakresie opłaty od środka zaskarżenia odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie dokonywane było przez sąd pierwszej instancji w ramach wstępnej kontroli wymogów fiskalnych środka zaskarżenia (art. 370 k.p.c. w treści obowiązującej przed 7 listopada 2019 r.). Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych przez sąd drugiej instancji nie wpływała na możliwości wniesienia środka zaskarżenia. Negatywne postanowienia sądu pierwszej instancji podlegały zaskarżeniu do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 pkt 2 k.p.c.).

Sytuacja uległa zmianie od dnia 7 listopada 2019 r. Po uchyleniu przepisu art. 370 k.p.c. to sąd drugiej instancji rozpoznaje wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych w zakresie, w jakim dotyczy on opłaty od środka zaskarżenia. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych i w konsekwencji nieuiszczenie opłaty od środka zaskarżenia będzie skutkowało jego odrzuceniem (art. 373 § 1 k.p.c.).

Powyższe rozważania nie oznaczają jednak, że odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie w ogóle zostało wyłączone spod kontroli judykacyjnej. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia może być przedmiotem kontroli w drodze zażalenia na odrzucenie apelacji, jeśli brak zwolnienia od kosztów doprowadził do odrzucenia apelacji z powodu nieuiszczenia opłaty.

W zażaleniu na odrzucenie apelacji skarżący może złożyć wniosek o rozpoznanie postanowienia sądu drugiej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy – art. 380 k.p.c. w zw. art. 397 § 3 k.p.c.²⁸ Efektywność tej weryfikacji wymaga ujawnienia przez sąd drugiej instancji w postanowieniu o odrzuceniu apelacji z powodu jej nieopłacenia motywów odmowy zwolnienia od kosztów sądowych²⁹.

Jeżeli zażalenie na postanowienie o odrzuceniu środka zaskarżenia zarzuca nieprawidłowość niezaskarżalnego postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów

²⁸ Tak też M. Romańska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Zembrzuski, komentarz do art. 394² k.p.c. Uchwała SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CZP 14/20; na tle wniosku o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji M. Michalska-Marciniak, *Wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1, s. 66-74.

²⁹ Por. postanowienie SN z dnia 10 maja 2018 r., I PZ 4/18, OSNP 2019, Nr 2, poz. 1.

sądowych, zażalenie takie należy traktować w kontekście opłat sądowych na równi z zażaleniem, którego przedmiotem jest odmowa zwolnienia od kosztów sądowych (art. 95 ust. 2 pkt 1 u.k.s.c.), z tym skutkiem, że od zażalenia tego nie pobiera się opłaty sądowej³⁰.

Powyższe rozważania jedynie częściowo niwelują skutki braku rozwiązania pozwalającego na zaskarżenie zażaleniem do innego składu sądu drugiej instancji postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie. Wskazać należy, że możliwość zaskarżenia zażaleniem odrzucenia środka zaskarżenia dotyczy wyłącznie apelacji. Odrzucenie zażalenia z uwagi na jego braki formalne lub fiskalne, w tym nieuiszczenie opłaty od zażalenia, nie podlega zaskarżeniu w drodze zażalenia. W istocie zatem, w przypadku odmowy zwolnienia od kosztów sądowych, a następnie nieuiszczenia przez skarżącego opłaty od zażalenia i w konsekwencji odrzucenia zażalenia, skarżący nie będzie miał możliwości podania weryfikacji zasadności odmowy zwolnienia od kosztów sądowych, ponieważ na odrzucenie zażalenia nie przysługuje zażalenie. Brak możliwości zaskarżenia postanowienia o odrzuceniu zażalenia jest kolejną wadą rozwiązań, które weszły w życie w dniu 7 listopada 2019 r.

5. Zażalenie od postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji

Przepis art. 394² § 1¹ *in fine* k.p.c. wyklucza możliwość zaskarżenia w drodze zażalenia postanowień w przedmiocie wskazanym w art. 394² § 1¹ k.p.c., jeśli zostały one wydane w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji. Wskazaną regulację należy również stosować w przypadku postanowień wydanych przez sąd drugiej instancji w wyniku rozpoznania zażalenia do innego składu sądu drugiej instancji.

Jeśli sąd drugiej instancji, rozpoznając zażalenie na postanowienie sądu pierwszej instancji lub też inny skład sądu drugiej instancji, rozpoznaje zażalenie na postanowienia wskazane w art. 394² § 1 i § 1¹ k.p.c., to postanowienia sądu wydane w wyniku rozpoznania zażalenia nie podlegają zaskarżeniu, chociażby sąd rozstrzygał w tych kwestiach po raz pierwszy (np. o kosztach postępowania zażaleniowego³¹). Wyłączenie zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji dotyczy wyłącznie postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia, tj. postanowień, w których sąd rozstrzygnął o zażaleniu. Wyżej wymienione wyłączenie nie dotyczy innych postanowień, które mogą być wydane przez sąd drugiej instancji lub inny

³⁰ Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., V CZ 6/15; por. postanowienie SN z dnia 7 września 2020 r., I CZ 7/20, niepubl. i powołane tam dalsze orzecznictwo.

³¹ Por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2013 r., III CZP 61/13, OSNC 2014/6/58.

skład tego sądu w postępowaniu zażaleniowym. Przykładowo należy dopuścić zaskarżalność postanowienia sądu drugiej instancji wydanego w przedmiocie oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego sądu drugiej instancji, który został złożony w toku postępowania zażaleniowego. To samo dotyczy wniosku o ustanowienie pełnomocnika w postępowaniu zażaleniowym itd.

Uzasadnieniem dla rozwiązania wyłączenia zaskarżalności postanowienia wydanego w przedmiocie rozpoznania zażalenia jest niedopuszczenie do powstania zjawiska „niekończącego się zażalenia” oraz że prawo do wniesienia zażalenia nie ma charakteru bezwzględny i nie może być utożsamiane z prawem do sądu³².

Wydaje się, że regulacja wskazana w komentowanym przepisie pozostaje w sprzeczności z tezami cytowanych wyżej wyroków Trybunału Konstytucyjnego, argument zaś o przeciwdziałaniu „niekończącym się zażaleniom”, słuszny skądinąd w chwili wydania przez Sąd Najwyższy uchwały, stracił na aktualności wobec wprowadzenia instytucji nadużycia prawa procesowego w postaci wnoszenia zażaleń wniesionych jedynie dla zwłoki w postępowaniu (art. 394³ k.p.c.).

Czynienie różnicy w zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji w zależności od tego, czy wydane zostały w postępowaniu apelacyjnym, czy też zażaleniowym, nie wydaje się być uzasadnione systemowo i budzi wątpliwości co do jego zgodności z Konstytucją, w świetle powołanych już wyroków Trybunału Konstytucyjnego będących podstawą ewolucji przepisu art. 394² k.p.c. Nie ma bowiem różnicy w tym, czy rozstrzygnięcie o kosztach postępowania wydane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji dotyczy kosztów postępowania apelacyjnego czy też zażaleniowego. To samo dotyczy postanowienia o odrzuceniu świadka zaskarżenia.

6. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji niewymienionych w przepisie art. 394² k.p.c.

Na zakończenie opisu aktualnego stanu prawnego należy się zastanowić, czy inne, niż wymienione w przepisie art. 394² k.p.c., postanowienia sądu drugiej instancji podlegają zaskarżeniu do innego składu tego sądu, dlatego że zawarte w nich rozstrzygnięcie dotyczy przedmiotu, co do którego ustawodawca przewiduje możliwość wniesienia zażalenia poziomego. Dla przykładu można wskazać na postanowienie o sprostowaniu postanowienia o zwrocie kosztów procesu (art. 394² § 1¹ pkt 3 k.p.c.). Postanowienie sądu drugiej instancji w przedmiocie sprostowania nie zostało wymienione w przepisie art. 394² k.p.c., a co za tym idzie, co do zasady nie podlega zaskarżeniu do innego składu tego sądu. Sprostowanie postanowienia o zwrocie kosztów procesu może wiązać się ze zmianą tego postanowienia, co z ko-

³² Por. tezy uzasadnienia ww. uchwały.

lei rodzi ryzyko godzenia w prawa stron postępowania, które podlegają ochronie przez możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie o zwrocie kosztów procesu. W orzecznictwie Sądu Najwyższego powszechnie się przyjmuje, że o skutkach procesowych rozstrzygnięć nie decyduje wyłącznie treść rozstrzygnięcia, lecz także przedmiot, którego rozstrzygnięcie dotyczy. Dla przykładu tak jest w przypadku obowiązku uiszczenia opłaty od zażalenia na postanowienie o odrzuceniu apelacji, które samo w sobie nie podlega przedmiotowemu zwolnieniu od opłaty (nie zostało wymienione w art. 95 ust. 2 pkt 1 u.k.s.c.), niemniej jeśli podstawą odrzucenia apelacji jest nieuiszczenie opłaty od apelacji po oddaleniu wniosku o zwolnienie od opłaty od apelacji, w takim przypadku zażalenie wolne jest od opłat³³.

Wydaje się zatem, że jeśli rozstrzygnięcie niezaskarżalnego co do zasady postanowienia sądu drugiej instancji dotyczy przedmiotu, co do którego orzekanie podlega zaskarżeniu, należałoby dopuścić możliwość wniesienia zażalenia na ww. postanowienie. Tak powinno być w przypadku wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia o sprostowaniu postanowienia w przedmiocie zwrotu kosztów procesu.

7. Postulaty *de lege ferenda*

Powyższe rozważania wykazały, że przyjęty w dniu 7 listopada 2019 r. model zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu jest wadliwy. Jego wadliwość dotyczy zarówno przyjętego rozwiązania, jak i jego niekompletności.

W zakresie zaskarżalności orzeczeń kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji wadliwość polega na ograniczeniu zaskarżalności do postanowienia o odrzuceniu apelacji. Poza kontrolą w drodze zaskarżenia pozostają inne postanowienia kończące postępowania, z wyjątkiem postanowienia odrzuceniu skargi kasacyjnej, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 394¹ § 1 k.p.c.) uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 394¹ § 1¹ k.p.c.) oraz postanowienia o umorzeniu postępowania, od którego przysługuje skarga kasacyjna (art. 398¹ § 1 k.p.c.). Pozostałe postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji nie podlegają zaskarżeniu, co pozostaje w sprzeczności z tezami przyjętymi przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 2 czerwca 2010 r.³⁴

Czyniąc zadość konieczności zapewnienia zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji, które kończą postępowanie w sprawie, należałoby wprowadzić rozwiązanie, zgodnie z którym od postanowień kończących postępowania w sprawie,

³³ Tak też Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2015 r., V CZ 6/15.

³⁴ Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

w której przysługuje skarga kasacyjna, przysługuje zażalenie do Sądu Najwyższego, w tym również od postanowienia o umorzeniu postępowania³⁵. Natomiast w sprawach, w których skarga kasacyjna nie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, powinno przysługiwać zażalenie do innego składu tego sądu.

Proponowane rozwiązanie ujednolici dotychczas obowiązującą regulację oraz uzupełni ją o inne postanowienia kończące postępowanie w sprawie. Obecnie odrzucenie apelacji w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna, podlega zaskarżeniu do innego składu sądu drugiej instancji, odrzucenie zaś skargi kasacyjnej podlega zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego. W istocie odrzucenie apelacji w tych sprawach zamyka również możliwości wniesienia skargi kasacyjnej. Ten sam sąd powinien być właściwy do rozpoznania środków zaskarżenia na ww. postanowienia.

Oczywiście proponowane rozwiązania nie dotyczą postanowień kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji w wyniku rozpoznania zażalenia.

Jeśli chodzi o niekompletność regulacji zawartej w przepisie art. 394² k.p.c., zgodzić się trzeba z tezami, jakie legły u podstaw wprowadzenia zaskarżalności zażaleniem postanowień sądu pierwszej instancji. Część z orzeczeń sądu pierwszej instancji, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy z uwagi na wagę dla stron, jak i sprawności postępowania, powinny być zaskarżalne odrębnie jeszcze przed wydaniem orzeczenia co do istoty sprawy. Taka myśli przyświecała ustawodawcy przy wprowadzeniu przepisu art. 394 k.p.c. Przepis ten do 7 listopada 2019 r. podlegał kilkakrotnym uzupełnieniom.

Kierując się wyrażoną w powołanych wyżej wyrokach Trybunału Konstytucyjnego tezą, że konstytucyjna zasada dwuinstancyjności powinna być również zapewniona w postępowaniu przed sądem drugiej instancji w przypadku, gdy w określonym przedmiocie sąd drugiej instancji orzeka po raz pierwszy (koszty postępowania apelacyjnego, wyłączenie sędziego sądu drugiej instancji, orzekanie o wynagrodzeniu pełnomocnika ustanowionego z urzędu), należałoby przenieść katalog zaskarżalnych postanowień sądu pierwszej instancji do zbioru postanowień sądu drugiej instancji, które są zaskarżalne do innego składu tego sądu.

Niezrozumiałym jest, dlaczego postanowienie sądu drugiej instancji o zawieszeniu postępowania odwoławczego lub odmowie jego podjęcia nie jest zaskarżalne. To postanowienie wpływa na prawa strony. Niezrozumiałe jest, dlaczego

³⁵ Obecnie od postanowienia o umorzeniu postępowania przysługuje skarga kasacyjna (art. 398¹ § 1 k.p.c.). Zastrzeżenie dla zaskarżenia ww. postanowienia najbardziej sformalizowanego środka zaskarżenia jest zupełnie nieracjonalne. Nie ma logicznego wytłumaczenia na zastrzeżenie dla postanowienia odrzucającego skargę kasacyjną zażalenia, zaś na postanowienie o umorzeniu postępowania skargę kasacyjną. Wystarczającym byłoby zażalenie na ww. postanowienie o umorzeniu postępowania.

postanowienie o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięciu takiego zwolnienia (w szczególności gdy dotyczy postępowania zażaleniowego, gdzie odrzucenie zażalenia nie podlega zaskarżeniu) jest niezaskarżalne. To samo dotyczy oddalenia opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego oraz niedopuszczenia interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji; wstrzymania wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania; odmowy uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia. Niezrozumiałym jest również brak możliwości zaskarżenia postanowienia o sprostowaniu lub wykładni orzeczenia sądu drugiej instancji albo ich odmowy czy też odrzucenia zażalenia. Te postanowienia, jeśli są wydane przez sąd pierwszej instancji, są zaskarżalne. Nie podlegają natomiast zaskarżeniu, jeśli wydaje je sąd drugiej instancji. Nie ma racjonalności w regulacji, zgodnie z którą odrzucenie zażalenia poziomego przez sąd pierwszej instancji podlega zażaleniu do innego składu tego sądu (art. 394^{1a} § 1 pkt 10 k.p.c.), w przypadku zaś odrzucenia zażalenia wertykalnego postanowienie sądu drugiej instancji nie podlega zaskarżeniu.

Również brak możliwości zaskarżania postanowienia sądu drugiej instancji o zatwierdzeniu ugody zawartej przed mediatorem, jeśli sprawę do mediacji skierował sąd drugiej instancji, wydaje się nieracjonalny. Skierowanie sprawy do mediacji może odbyć się na każdym etapie postępowania (art. 183⁸ § 1 k.p.c.), zatem także na etapie postępowania apelacyjnego. W przypadku zawarcia ugody przed mediatorem zatwierdza ją sąd, który skierował sprawę do mediacji (art. 183¹⁴ § 1 k.p.c. w zw. z art. 183¹³ § 2 k.p.c.).

Każde z postanowień sądu pierwszej instancji, które podlegają zaskarżeniu w drodze zażalenia wertykalnego lub horyzontalnego, są na tyle istotne dla stron postępowania, jak i jego toku, że te same względy powinny przemawiać za dopuszczeniem ich zaskarżalności w sytuacji, gdy te postanowienia są wydawane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Oczywiście powielenie katalogu zaskarżalnych orzeczeń sądu pierwszej instancji przy regulacji zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji powinno zostać skorygowane o te zarządzenia przewodniczącego lub postanowienia sądu pierwszej instancji, które z racji specyfiki postępowania odwoławczego nie będą wydawane przez sąd drugiej instancji. Chodzi tu między innymi o zarządzenia o zwrocie pozwu lub pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy czy też postanowienia w przedmiocie rygoru natychmiastowej wykonalności bądź postanowienia stwierdzającego prawomocność orzeczenia.

W pozostałym zakresie katalog zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji powinien być taki sam, jak postanowień sądu pierwszej instancji w przypadku, gdy sąd drugiej instancji orzeka w przedmiocie objętym postanowieniami po raz pierwszy w postępowaniu odwoławczym.

Literatura

- Błaszczak Ł., *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zwrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022, nr 1-2.
- Broniewicz W., *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2022.
- Grzegorzczak P., *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w świetle ustawy nowelizującej z 16 września 2011 r. – ogólna charakterystyka zmian*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4.
- Jakubecki A., *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010.
- Laskowska-Hulisz A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2022.
- Michalska-Marciniak M., *Czy zażalenie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1.
- Michalska-Marciniak M., *Definicja pojęcia „instancja”*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010.
- Michalska-Marciniak M., *Wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1.
- Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Romańska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych, dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym, przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Rylski P., *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3.
- Zembrzusi T., *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019, nr 11-12.
- Zembrzusi T., [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.

